

*Коруц У. З.,**кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу міжнародних зв'язків
Західноукраїнського національного університету*

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто проблему притягнення до міжнародно-правової відповідальності за пропаганду війни. Слід розуміти, що така ситуація вимагає необхідної реакції світової спільноти, а досвід останніх років продемонстрував, що найкращою реакцією на вказані дії суб'єкта міжнародного права є злагоджена позиція кількох країн щодо накладання відповідних економічних, політичних та інших санкцій.

Зазначено, що концепція міжнародно-правової відповідальності за пропаганду війни передбачає необхідність визначення кваліфікаційних ознак цього злочину на рівні міжнародного права. Така кваліфікація може відрізнитися від традиційної для більшості національних систем кримінального права. Це пояснюється особливим трактуванням міжнародного злочину як спеціальної категорії міжнародного кримінального права. Зауважено, що міжнародна відповідальність за пропаганду війни в такому контексті розглядається як спосіб запобігання суспільним ризикам, загальнонаціональними, регіональними та глобальними потрясіннями й конфліктами, які є причиною активних пропагандистських дій з боку як громадян, так і країни загалом.

Обґрунтовано, що у випадку застосування міжнародних санкцій чи іншого виду міжнародної відповідальності до держави як суб'єкта міжнародних відносин і здійснення пропаганди війни таку відповідальність частково необхідно персоніфікувати, тобто покласти її, в тому числі, але не виключно на тих осіб, які обіймають політично значимі посади та є відповідальними за реалізацію відповідної політики держави.

Цінність міжнародної кримінальної відповідальності за пропаганду війни полягає у тому, що настання негативних наслідків після фактичного здійснення закликів чи інших дій, що ідентифікуються як пропаганда війни, не є необхідною умовою для притягнення до відповідальності. Безумовно, довести той факт, що дії, які кваліфікуються як пропаганда війни, можуть призвести до негативних наслідків, є необхідністю, але настання таких наслідків у випадку ігнорування закликів, які є пропагандою війни, вважалося б неспроможністю системи міжнародно-правових актів забезпечити глобальну чи регіональну стабільність.

По-перше, пропаганда війни розуміється як самостійний злочин, а отже потребує відповідного закріплення на рівні міжнародно-правових актів для того, щоб можна було кваліфікувати протиправні дії особи та застосувати до неї заходи міжнародного кримінального впливу без очікування настання негативних суспільно-небезпечних наслідків.

По-друге, пропаганда війни визнається такою формою протиправної міжнародно-правової поведінки, яка не обов'язково реалізується особою. Тобто пропаганда війни є злочином, до відповідальності за який можуть і повинні притягатися не тільки особи, але й суб'єкти міжнародних

відносин: держави, міжнародні організації. Однак така відповідальність повинна бути хоча б частково персоніфікованою через політичних лідерів і керівників відповідних суб'єктів правовідносин, оскільки лише в такий спосіб досягатиметься прямий ефект від притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.

По-третє, міжнародна кримінальна відповідальність за пропаганду війни існує незалежно від того, чи закріплюється таке протиправне діяння в національному законодавстві та чи кваліфікуються відповідні дії особи як протиправні національним кримінальним законодавством. Це передбачає визнання примату юрисдикції міжнародних судових інстанцій над національними навіть без обов'язкового визнання їх юрисдикції національним законодавством.

Ключові слова: пропаганда, пропаганда війни, міжнародно-правова відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, міжнародний трибунал.

Постановка проблеми. Проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності здебільшого пов'язані з процесом доказування ступеня тяжкості вини та відповідності злочину кваліфікуючим ознакам складу протиправної поведінки, за яку передбачена така відповідальність. Окремою проблемою є визначення суб'єкта злочину, тобто того, кого необхідно притягнути до відповідальності. З огляду на доктрину кримінального права, кримінальна відповідальність завжди персоніфікується, тобто застосовується до фізичної особи. Однак, розглядаючи проблему притягнення до міжнародно-правової відповідальності за пропаганду війни, слід розуміти, що такі дії фізичних осіб можуть бути продовженням державної політики, тобто конкретні дії з пропаганди війни санкціонуються державою, здійснюються за державні кошти. Така ситуація вимагає необхідної реакції світової спільноти, і досвід останніх років продемонстрував, що найкращою реакцією на вказані дії суб'єкта міжнародного права є злагоджена позиція кількох країн щодо накладання відповідних економічних, політичних та інших санкцій.

Це також є формою міжнародно-правової відповідальності, але їх застосування потребує системності, алгоритмізації дій і встановлення потенційно можливих шляхів розширення за рахунок санкцій форм і способів притягнення до відповідальності за пропаганду війни цілі країни. Це необхідно і через те, що пропаганда війни – елемент державної ідеології, на якій ґрунтується вся зовнішня політика держави, а також відбувається формування суспільної свідомості, тобто людська свідомість стає продуктом такої ідеології, що значно підвищує агресивність і ворожість населення країни щодо інших соціальних груп, верств, національних та інших меншин.

Метою статті є дослідження питання міжнародно-правової відповідальності за пропаганду агресивної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція міжнародно-правової відповідальності за пропаганду війни передбачає необхідність визначення кваліфікаційних ознак цього злочину на рівні міжнародного права. Така кваліфікація може відрізнитися від традиційної для більшості національних систем кримінального права, що пояснюється особливим трактуванням міжнародного злочину як спеціальної категорії міжнародного кримінального права.

Як зазначає Н.А. Зелінська, «поняття міжнародного злочину індивіда як персоніфікованого злочину держави і підстави індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності ствердилися у зв'язку зі створенням і діяльністю Міжнародного військового трибуналу. Концепція міжнародно-правового злочину базується на визнанні необхідності кримінально-правового захисту основних загальнолюдських цінностей незалежно від того, чи існують відповідні склади злочинів у національному праві» [5, с. 252–253]. Такий висновок означає, що міжнародна кримінальна відповідальність існує об'єктивно навіть поза межами сприйняття національною правовою системою тих складів злочинів і криміналізації діянь, які в національному кримінальному праві можуть такими не ідентифікуватися.

З цього приводу Н.А. Зелінська зазначає, що «сутність сучасного поняття міжнародного злочину полягає в його відносній автономії від критеріїв злочинного і караного, що містяться в національному праві. Міжнародно-правова концепція злочину індивіда базується на визнанні необхідності кримінально-правового захисту основних загальнолюдських цінностей незалежно від того, чи існують відповідні кримінально-правові норми в національному праві» [5, с. 252–253]. Міжнародна відповідальність за пропаганду війни в такому контексті розглядається як спосіб запобігання суспільним ризикам, загальнонаціональним, регіональним і глобальним потрясінням та конфліктам, які є причиною активних пропагандистських дій з боку як громадян, так і країни загалом.

Вирішуючи проблему кваліфікації суб'єкта міжнародного кримінального протиправного діяння у формі пропаганди війни, А.В. Коростиленко вказує на те, що в діях однієї особи пропаганда війни є суспільно небезпечним діянням, яке має певні ознаки та визначені форми. Одночасно з цим міжнародне кримінальне право розглядає можливість застосування відповідних міжнародних санкцій до держави як суб'єкта здійснення пропаганди. У такому випадку пропаганда перетворюється на елемент національної ідеології, державної політики, визнаної та санкціонованої національним урядом [6, с. 25].

Ми погоджуємося з цією тезою, але необхідно додати, що у випадку застосування міжнародних санкцій чи іншого виду міжнародної відповідальності до держави як суб'єкта міжнародних відносин і суб'єкта здійснення пропаганди війни таку відповідальність частково необхідно персоніфікувати, тобто покласти її, в тому числі, але не виключно на тих осіб, які обіймають політично значимі посади та є відповідальними за реалізацію відповідної політики держави.

Тому нам видається слушною позиція В.Ф. Антипенка щодо того, що «міжнародно-правова відповідальність не є ані приватноправовою, ані кримінально-правовою. Вона становить собою вид публічно-правової відповідальності» [11, с. 318–320]. Якщо класична відповідальність як міра при-

мусу, що застосовується до особи, характеризується, в тому числі, негативними наслідками через завдання шкоди, то міжнародна правова відповідальність насамперед характеризується тим, що застосовується навіть за створення ризиків завдання такої шкоди. Так, пропаганда війни сама по собі не має прямого зв'язку із завданням збитків чи заподіянням матеріальної шкоди, оскільки лише несе такі ризики, за своїм соціально-психологічним механізмом дії створює передумови для того, щоб шкода була завдана діяннями, на які були підбурені ті чи інші суб'єкти міжнародних відносин внаслідок реагування на пропаганду війни.

На думку Ю.В. Малишевої, «держави як суб'єкти міжнародного права не підпорядковуються одна одній, тому й немає централізованого апарату примусу, здатного зобов'язувати їх дотримуватися міжнародно-правових норм. Паритетний і координаційний характер міждержавних відносин зумовив особливості механізму примусу, відповідно до якого «охорона прав та інтересів його суб'єктів, за необхідності, може здійснюватися через примус самими суб'єктами» [9, с. 35]. Тому міжнародна кримінальна відповідальність настає в результаті встановлення самого факту скоєння діяння, яке визнається міжнародною спільнотою як кримінальний злочин. Головне питання постає у тому, за рахунок чого досягається необхідний ефект, а саме відбувається притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності за пропаганду війни.

Відповідь полягає в механізмі дії системи міжнародних відносин, коли за рахунок прийняття кількох суб'єктами міжнародних відносин відповідних конвенцій, хартій чи інших міжнародно-правових актів відбувається легітимізація певної форми реалізації міжнародної правосуб'єктності держави та засудження форм, які несуть у собі загальносвітові, глобальні ризики та негативні наслідки. У такому випадку, порушуючи міжнародне право, держава стикається з реакцією не однієї країни, а міжнародної спільноти, яка виробила загальносвітову концепцію та визначила межі протиправної поведінки, в тому числі кримінально карані, і встановила кваліфікацію за пропаганду війни. Формується система міжнародних зобов'язань, які існують незалежно від волі держави, а тому, навіть якщо на національному рівні не визнаються такі злочини, які визнаються міжнародною спільнотою, у випадку, якщо така держава або її громадяни скоять їх щодо будь-якої іншої країни, яка приєдналася до системи міжнародних зобов'язань, то ці діяння будуть переслідуватися як міжнародні кримінальні злочини.

Саме тому П.В. Пекар зазначає, що «міжнародний злочин» – це не лише «міжнародно-визнане», але й «міжнародно-небезпечне» правопорушення. «Міжнародна кримінальна відповідальність» – це не лише спосіб реагування міжнародної спільноти на ті чи інші дії з боку суб'єкта міжнародних відносин, а й критерій визначення міри допустимості реалізації міжнародної правосуб'єктності навіть у випадку, якщо суб'єкти міжнародних відносин не визнають на національному рівні дії міжнародних актів і не приєдналися до них [13, с. 126–128].

Цінність міжнародної кримінальної відповідальності за пропаганду війни полягає у тому, що настання негативних наслідків після фактичного здійснення закликів чи інших дій, які ідентифікуються як пропаганда війни, не є необхідною умовою для притягнення до відповідальності. Безумовно, довести той факт, що дії, які кваліфікуються як пропаганда війни, можуть призвести до негативних наслідків, необхідно, але

настання таких наслідків у випадку ігнорування закликів, що є пропагандою війни, вважалося б неспроможністю системи міжнародно-правових актів забезпечити глобальну чи регіональну стабільність.

Як зауважує М.І. Хавронюк, «попри велику суспільну небезпечність і міжнародний характер, кримінально-правова заборона пропаганди війни як злочин проти миру у європейських країнах майже не передбачена. Причина в тому, що поступово дедалі більше європейських держав визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, а в їхніх національних кримінальних кодексах положення про відповідальність за міжнародні злочини зникають» [21, с. 314]. Але така практика, на наш погляд, є дещо хибною, оскільки створює ризики для уникнення кримінальної відповідальності за пропаганду війни у тому випадку, коли такі дії не виходять на міжнародний рівень і мають виключно внутрішньодержавний або внутрішньонаціональний характер.

Натомість російська вчена І.П. Сафіуліна у своїй ранній роботі робить висновок про те, що «в міжнародному праві відповідальність за такі злочини як пропаганда війни є об'єктивною, тобто настає незалежно від наслідків такого діяння. Крім того, міжнародно-правова кримінальна відповідальність встановлює певний примат міжнародної системи судів і трибуналів порівняно з національними, оскільки навіть якщо особа не притягається до кримінальної відповідальності за пропаганду війни національними судами або притягається та знаходиться під слідством, не виключається й індивідуальна кримінальна відповідальність фізичних осіб у міжнародних трибуналах» [19, с. 6–7]. При цьому самі по собі заходи міжнародно-правового примусу матимуть значення для держави лише в разі міжнародно-правового засудження особи за скоєння такого злочину. Хоча в національних масштабах особливого значення набувають лише заходи кримінального переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка такі злочини скоїла.

Ефективність лише міжнародно-правового переслідування буде недостатньою без наявності легальних підстав застосування до особи, яка скоїла злочин у вигляді пропаганди війни, заходів державного примусу в межах кримінального переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності [1]. При цьому заходи кримінального впливу на рівні національного законодавства не завжди і не обов'язково визнаватимуться міжнародною спільнотою як достатні з точки зору покарання особи за суспільно небезпечне діяння у вигляді пропаганди війни. Саме тому концепція міжнародної кримінальної відповідальності не обмежує правосуб'єктності міжнародних трибуналів, а притягнення до відповідальності на національному рівні не визнається преюдицією та порушенням права особи у випадку притягнення до більш жорсткої відповідальності міжнародними трибуналами.

Висновки. Підбиваючи підсумки вивчення теоретико-методологічного підґрунтя міжнародної відповідальності за пропаганду війни, слід зробити низку важливих висновків, розуміння яких дасть змогу оцінити ефективність та віднайти способи для підвищення дієвості міжнародно-правової відповідальності за аналізований склад злочину:

1) пропаганда війни розуміється як самостійний злочин, а отже потребує відповідного закріплення на рівні міжнародно-

правових актів для того, щоб можна було кваліфікувати протиправні дії особи та застосовувати до неї заходи міжнародного кримінального впливу без очікування настання негативних суспільно-небезпечних наслідків;

2) пропаганда війни визнається такою формою протиправної міжнародно-правової поведінки, яка не обов'язково реалізується особою. Тобто пропаганда війни є злочином, до відповідальності за який можуть і повинні притягатися не тільки особи, але й суб'єкти міжнародних відносин: держави, міжнародні організації. Однак така відповідальність повинна бути хоча б частково персоніфікована через політичних лідерів і керівників відповідних суб'єктів правовідносин, оскільки лише в такий спосіб досягатиметься прямий ефект від притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності;

3) міжнародна кримінальна відповідальність за пропаганду війни існує незалежно від того, чи закріплюється таке протиправне діяння в національному законодавстві та чи кваліфікуються відповідні дії особи як протиправні національним кримінальним законодавством. Це передбачає визнання примату юрисдикції міжнародних судових інстанцій над національними, навіть без обов'язкового визнання їх юрисдикції національним законодавством. Цей висновок є важливим з точки зору протидії авторитарним режимам у їх прагненні до реалізації зовнішньої політики, в тому числі шляхом пропаганди війни, як це відбувається на прикладі з РФ, де на національному рівні нівельовано юрисдикцію ЄСПЛ та Міжнародного кримінального суду (м. Гаага);

4) міжнародна кримінальна відповідальність за пропаганду війни повинна бути чітко визначена не лише в контексті кваліфікації протиправного діяння, але й з точки зору санкцій і механізму притягнення до такої відповідальності.

Література:

1. Зелінська Н.А. Природно-правова інтерпретація поняття «міжнародний злочин». *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 50. 2009. С. 250–258.
2. Коростиленко А.В. Визначення юридичної відповідальності за вчинення пропаганди та поширення ідеології тероризму. *Теорія і практика юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 08 червня 2016 року)*. Київ : НДПП НАПрН України. 2016. С. 24–28.
3. Міжнародне публічне право : монографія [за заг. ред. В.Ф. Антипенка]. Київ : НАУ, 2012. Том 2. 348 с.
4. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН : дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.11. Київ : НАН України, Ін-т держави і права імені В.М. Корецького, 2016. 234 с.
5. Пекар П.В. Пропаганда війни в законодавстві про кримінальну відповідальність пострадянських країн. *Наше право*. № 2. 2016. С. 125–130.
6. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... д-ра юрид. наук ; 12.00.08. Київ-Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. 552 с.
7. Сафіуліна І. Нюрнберзькі принципи і їх вплив на формування міжнародних уголовних судів в сучасних умовах : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук ; 12.00.10. Казань. 2003. 206 с.
8. Антонюк В. Організаційно-правові засади формування та реалізації державної політики інформаційної безпеки України : дис. ... к. наук з держ. упр. ; 25.00.02. Київ : НАДУ. 2017. 217 с.

Koruts U. On the question of international legal responsibility for the propaganda of aggressive war

Summary. The article considers the problem of prosecution to the international legal responsibility for the propaganda of war should be understood. This situation requires the necessary reaction of the world community and the experience of recent years has shown that the best response to such actions of a subject of international law is a concerted position of several countries to impose appropriate economic, political and other sanctions.

It is noted that the concept of international legal responsibility for the propaganda of war implies the need to determine the qualifications of this crime at the level of international law. This qualification may differ from the traditional one for most national criminal law systems, due to the special interpretation of international crime as a special category of international criminal law.

It is defined that international responsibility for propaganda of war in this context is seen as a way to prevent public risks, national, regional and global upheavals and conflicts, which are the cause of active advocacy by both citizens and the country as a whole. It is substantiated that in case of application of international sanctions or other type of international responsibility to the state as a subject of international relations and a subject of war propaganda, such responsibility should be partially personified, to impose it including, but not exclusively on those persons who holds politically important positions and is responsible for the implementation of the relevant state policy.

The value of international criminal liability for propaganda for war is that the occurrence of negative consequences after the actual implementation of appeals or other actions that are

identified as propaganda for war is not a necessary condition for prosecution. Of course, it is necessary to prove the fact that actions that qualify as propaganda for war can lead to negative consequences, but the occurrence of such consequences in case of ignoring the calls that are propaganda for war would be considered inability of international law to ensure global or regional stability.

Firstly, the propaganda of war is understood as an independent crime and therefore requires appropriate consolidation at the level of international legal acts in order to qualify the illegal actions of a person and apply to him measures of international criminal influence without waiting for negative socially dangerous consequences; secondly, the propaganda of war is recognized as a form of illegal international legal behavior that is not necessarily implemented by a person.

That is, the propaganda of war is a crime for which not only individuals but also subjects of international relations can and should be held accountable: states, international organizations, and so on. but such responsibility must be personified at least in part through the political leaders and leaders of the legal actors concerned, as this is the only way to achieve a direct effect from international criminal prosecution; thirdly, international criminal responsibility for propaganda for war exists regardless of whether such an illegal act is enshrined in national law and whether the person's actions are classified as unlawful under national criminal law. This in turn entails the recognition of the primacy of the jurisdiction of international courts over national ones, even without the mandatory recognition of their jurisdiction by national law.

Key words: propaganda, propaganda of war, international legal responsibility, International Criminal Court, international tribunal.